

Pál apostol: A nők barátja vagy ellensége?

A szentírásstudósok közmegegyezése szerint a Pálnak tulajdonított levelek közül csak hetet tarthatunk „valódinak”, azaz tényleg tőle származónak (1Tessz, 1-2Kor, Gal, Róm, Fil, Filem), a többi halála után, az ő tekintélyére hivatkozva mások írták, hogy útmutatásokat adjanak koruk keresztény közösségeinek.

1. Nők a Római levél

üdvözlőlistáján (Róm 16,1-16)

Ebben a listában egy nő ajánlása után Pál – néhány személycsoport mellett – 26 egyedi személyt üdvözlő: 9 nőt és 17 férfit. De nemcsak üdvözlőt küldi, hanem többnyire valamilyen megjegyzést is fűz az illetők nevéhez, például a feladatukat, a származásukat („akik népemhez tartoznak”), a tevékenységüket („sokat fáradt az Urban”), a funkciójukat („diakónus”), a sorsukat („fogolytársam”), a „hivatalukat” („apostol”) és/vagy a hozzá fűződő kapcsolatukat illetően („szeretett”). Fontos, hogy leszögezzük: nemcsak felsorolja, hanem oly fontosként is jellemzi a nőket, hogy szemmel láthatóan nem lehet elvonatkoztatni őket a római közösségtől/közösségektől. Vegyünk szemügyre néhányat e nők közül.

1.1. Fébé – a kenkreai egyház „diakonosza”, patrónája

Fébé tulajdonképpen nem tartozik bele az üdvözlőlistába: őt a római keresztények figyelmébe ajánlja Pál, és alighanem benne kell látnunk azt, aki eljuttatta ezt a levelet a római közösségnek/közösségeknek. Pál a nővéreinek nevezi Fébét, ami nemcsak keresztényként jellemzi őt, hanem valószínűleg bizonyos személyes bizalmasságot és megbecsülést is kifejez. Fébé az egész kenkreai egyházi közösség „szolgája”, „diakónusa” (a diakonosz görögben hímnemű szó, amely ebben az összefüggésben hivatalos szóhasználatra utal). A diakonosz címmel Pál önmagát is jelöli, és ugyancsak ilyenként jellemzi a nem jelentéktelen és vitatott teológust, Apollót is (vö. 1Kor 3,5). Ezt a megnevezést a Biblián kívüli világban települések és egyesületek különböző funkcióira alkalmazzák – mindenesetre a férfi vagy női diakonosz valamilyen fele-

lősséget/tisztséget visel az adott testületben.

Túlzás nélkül mondhatjuk tehát, hogy Fébé a kenkreai egyház tisztviselője, talán egyenesen egyedüli vagy legfőbb tisztviselője volt, de legalábbis társfelelős tagja a közösséget vezető testületnek. Ezt a feltételezést megerősíti egy további cím, amellyel Pál Fébét illeti: *prosztatisz*-ként írja le. Ennek a megnevezésnek jogi tartalma van, és azt a patrónust vagy patrónát jellemzi, aki oltalmába vette a külföldieket, rab-szolgákat és másokat, akiknek nehezükre esett helytállni a társadalomban: jótállt értük, és bizonyos megélhetési alapot is rendelkezésükre bocsátott. Pál önmagáról is állítja, hogy rá volt utalva e nő, Fébé oltalmára és közbenjárására.

Tehát az említett feltételezés, hogy tekintélyes és befolyásos nő lévén, Fébé volt a Római levél átadója, nagyon is jogos, és további feltételezésekhez vezet: Pál korában a levelet átadó férfi vagy nő nemcsak a mai postás szerepét töltötte be, hanem rendszerint jól tájékozott volt a levél tartalmáról is, és rendelkeznie kellett további szóbeli felvilágosítással, illetve tudnia kellett viszontkérdésekre válaszolni. Ha így áll a helyzet, akkor abból kell kiindulnunk, hogy Fébé jó teológus is volt, aki bizonyára igen jártas volt Pál – gyakran ugyancsak nehéz – gondolatmeneteiben.

1.2. Priszka – munkatárs, tanító

A Róm 16,3-mal kezdődő üdvözlőlistát a Priszka-Akvila házaspár nyitja meg. Mielőtt Prizskával foglalkoznánk, előzetesen meg kell jegyeznünk: a levél megírásáig Pál még sosem járt Rómában. Ezért vetődik föl a jogos kérdés: Honnan ismeri Pál mindazon embereket, akiknek itt, a Róm 16-ban üdvözlőt küldi? Az egyetlen lehetséges válasz így hangzik: Már korábban megismerte őket másutt, ahogyan jól szemlélteti ezt a Priszka-Akvila házaspár példája. A Lukács által írt Apostolok cselekedeteiben további információkat kapunk kettőjükéről (vö. ApCsel 18,1-4.18.24-26): eszerint Rómából érkeztek Korintusba, abból a Rómából, ahonnan 49-ben menekültek el Claudius ediktuma

miatt (amellyel kiűzte Rómából a zsidókat és a keresztényeket). Korintusban virágzott az üzletük; akárcsak Pál, ők is sátorkészítők voltak, és bizonyára munkát és szállást is adtak Pálnak Korintusban, és valószínűleg támogatták missziós munkáját is, mert nem véletlenül nevezi őket a Róm 16,3-ban „munkatársainak Jézus Krisztusban”. A munkatárs fogalmával Pál általában olyan személyeket jelöl, akik hozzá hasonlóan tevékenykedtek az evangélium hirdetésében. Tehát nem Pál segédeiről vagy szolgáiról van szó, hanem társmisszionáriusokról, illetve munkatársakról.

Priszka példáján azt látjuk, hogy az evangélium hirdetése nem csupán a férfiak dolga volt; ennek gyakorlati oka is volt: a férfiak nem mehettek be a házak azon részébe, amely a nők számára volt fenntartva. Tehát Priszka és Akvila is fontos volt a missziós és a közösségi munka szempontjából. Biztonsággal nem lehet megmondani, hogy történetileg hiteles-e az ApCsel 18,26 azon megjegyzése, amely szerint Efezusban – ahová Pállal utaztak – maguk mellé vették Apollót, a prédikátort, és még mélyebben bevették a hitbe. Viszont aligha lehet kétségbe vonni, hogy Pál szoros munkatársai lévén, Priszka és Akvila egyaránt jól ismerte Pál teológiáját. Nero császár uralkodásának kezdetén (54) a házaspár nyilvánvalóan visszatért Rómába, ahol alighanem igen hamar ismét valamelyik házi közösség felelős vezetői lettek.

Feltűnő, hogy Prizskát minden ókori szokással ellentétben nemcsak a Róm 16,3, hanem az ApCsel 18,18.26 és 2Tim 4,19 is férje előtt említi; ez megengedi azt az óvatos következtetést, hogy még férjénél is jelentősebb szerepet játszott.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a megjegyzést, hogy Priszka és Akvila életét kockáztatta Pálért – ugyanis alighanem ebben az értelemben fell felfognunk az „odatartották a nyakukat” szófordulatot. Lehetséges, hogy Pál itt nemcsak a kockázatos efezusi hajóútra emlékszik vissza, hanem bizonyos efezusi eseményekre is, amelyekben a legrosszabbakra kellett elkészülnie (vö. ApCsel 19,23 skk; 1Kor 15,32;

2Kor 11,23-27). Prizskának és Akvilának feltehetően nagy tekintélye volt Efezusban is, ahol kiálltak Pál mellett, még azt a veszélyt is vállalva, hogy őket is börtönbe vetik.

1. 3. Junia – kiemelkedő apostolnő

Igen valószínű, hogy Andronikosz és Junia személyében egy további misszionáló zsidókeresztény házaspárt mutat be a Róm 16,7. Pál kifejezetten a legkorábbi időszak nagy tekintélyű apostolainak nevezi őket, olyanoknak, akik már öelötte hozzátartoztak a keresztény közösséghez.

Juniát a középkor óta férfinek tekintették, mert egyszerűen nem tudtak női apostolt elképzelni. Juniából Juniasz lett¹, anélkül hogy meggondolták volna: a Juniasz férfinév előfordulása az egész ókorban sehol sem bizonyítható, viszont a Junia női név gyakran megtalálható. A görög egyházatyáknak, akiknek anyanyelvük volt a görög, még egyáltalán nem okozott nehézséget, hogy női névként fogják fel a Juniát, ennél fogva tanúi annak, hogy a szóban forgó Junia női apostol volt. Így például Aranyszájú János ezt írja a rómaiakhoz intézett levelében: „Apostolnak lenni nagy dolog! De kiemelkedőnek lenni az apostolok között – gondold meg, micsoda csodálatos dicséret ez! Munkájuk és derék tetteik alapján voltak kiemelkedők. Mily nagynak kellett lennie e nő bölcsességének, hogy méltónak találták az apostol névre” (Epistola ad Romanos, Homilia 31,2)!²

Az 1Kor 9,5 világossá teszi, hogy Pál szemében egyenesen jognak számított, hogy az apostolok a feleségükkel legyenek úton. És ez – ahogyan Prizska és Akvila példáján már láttuk – egyáltalán nem jelentette azt, hogy csak csendes kísérői voltak férjük missziójának. Akárcsak társuk, ők is részt vettek a missziós tevékenységben, és részesedtek az apostoli tekintélyben. Hiszen Pál itt egyenesen kiemelkedő apostolként írja le Juniát.

Pál még azt is megjegyzi Andronikossal és Juniával kapcsolatban, hogy vele együtt voltak fogságban. Ebből következtethetünk elkötelezettségükre és rettenthetetlenségükre az evangélium hirdetése során.

2. Nők a Római levélen kívűl

2. 1. Evodia és Szintihe – az evangélium harcosai (Filippi 4,2-3)

Ahogy másutt, itt is feltűnik, hogy Pál nehéz munkaként – testi munkaként is – gondolt a maga, illetve munkatársai egyházépítő és evangéliumhirdető tevékenységére. Másfelől a küzdelem, a harc képét is alkalmazta az evangélium hirdetésére, ahogyan itt, a Fil 4,3-ban is. Ez a kép, amely más helyeken is feltűnik (pl. Fil 1,27,30), világossá teszi, hogy az evangélium hirdetése nemegyszer ellenállásba ütközött. Amint az itteni eset is mutatja, az evangélium hirdetésében tevékenykedő nők – ez esetben Evodia és Szintihe – is szembesültek az ellenállással.

Az itteni sorokban még valami feltűnik: Evodia és Szintihe – akiket mint az evangélium harcosait Pál nagyra becsült – nyilvánvalóan összevessztek, bármi lett légyen is ennek az oka. Mivel Pál kényszerítőnek látta, hogy beavatkozzék ebbe a konfliktusba, bizonyára súlyos összetűzésről volt szó. Úgy tűnik, e konfliktus veszélyeztette a közösség egységét. Pál számára azonban fontos volt az egység megőrzése, ezért kéri egyik név szerint meg nem nevezett társát, törődjék a két nővel. Mindennek ellenére Pál szerint Evodia és Szintihe mint munkatársai fel vannak jegyezve az élet könyvében.

2. 2. Appia, a nővér – a Filemon-levél társcímzettje (Filem 1-2)

A Filemon-levél bevezetése Filemon mellett Appiát és Arkhipposzt is megnevezi címzettként. Appia az egyetlen olyan nő, akit egy páli levél bevezetése megnevez. Figyelemre méltó, hogy egyetlen szó sem köti össze Filemonnal és Arkhipposzsal. Teljesen önállóan jelenik meg. Pál „nővérnek” nevezi – akárcsak Fébét a Róm 16,1-ben –, ami arra utal, hogy személye fontos volt Pál számára, illetve különösen jelentős, tekintélyes alakja volt annak a közösségnek, amelynek Filemonnal és Arkhipposzsal együtt tagja volt. Pál afféle szövetségest vagy tanút látott benne azzal a problematikával kapcsolatban, amellyel a levél foglalkozik.

2. 3. Khloé (1Kor 1,10-11)

Erről a Khloé nevű nőről, aki nyilvánvalóan jelentős alakja volt a korintusi közösségnek, sajnos szinte semmit sem tudunk meg. Nem tudjuk, kik voltak az „emberei”, és ő maga milyen szerepet játszott ebben a csoportban. Közösségvezető volt? Munkaadó, mint Prizska? Patróna, mint Fébé? Bármennyire kellemetlen is, nem tudunk pontos választ adni ezekre a kérdésekre. Biztonsággal csak annyit lehet állítani, hogy Pál és az első Korintusi levél címzettjei egyaránt tudták, kiről-kiről van szó Khloé és emberei esetében. Pál észrevétele alapján kézenfekvő az a feltételezés, hogy a Khloé körüli csoport különösen érzékeny volt egy bizonyos csoportképződés iránt, amely Korintusban nyilvánvalóan létezett, és amelyet Pál meg akart tisztítani.

3. A nők helyzete és szerepe az első három nemzedékben

3. 1. Pál álláspontja

Az első Korintusi levélben Pál az egyházközösség konkrét hibáival, többek között a nők viselkedésével kapcsolatban foglal állást. Előzetes megjegyzésként rögzítsük: A szöveganyag igazolja a fent vázolt képet: az első nemzedék páli közösségeiben *funkcionális egyenjogúság* állt fenn a nők és a férfiak közösségi és istentiszteleti feladatait illetően.

Az 1Kor 11,2-16 szövege azt mutatja, hogy a korintusi egyházban voltak olyan nők is, akik az istentiszteleten imádkoztak és prófétáltak, de ezt nyilvánvalóan úgy tették, hogy nem fedték be a fejüket.² Pál alighanem provokációnak érezte ezt a körülményt, miközben kritikája arra irányult, hogy ezek a nők semmibe vették azt, ami társadalmukban és kultúrájukban tipikusan nőiesnek, illetve férfiasnak számított (hosszú, ill. rövid haj). A korintusi nők alighanem azért viselkedtek így, mert ismerték a Gal 3,27-28-at: „Hiszen mindannyian, akik megkeresztelkedtetek Krisztusra, Krisztust öltöttétek magatokra [ruhaként]. Nincs többé zsidó vagy görög, rab-szolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert ti mindnyájan egy személy vagytok Krisztus Jézusban.”

Amikor Pál teremtésológiai érvel, számára egyáltalán nem arról

¹ Amiatt, hogy a görög eredetiben a férfi és a női név végződése ugyanaz, ha tárgyestben állnak, mint a Róm 16,7-ben is. A megkülönböztetés ilyenkor csak akkor lenne lehetséges, ha ki lenne téve a hangsúlyjel, ez azonban az Újszövetség legrégibbi kézírataiban még nem történt meg.

² Nehéz megítélni, mit kell befedésen érteni, mivel a görög eredetiben sehol sincs szó fátyolról, kendőről vagy ilyesmiről. Az a legvalószínűbb, hogy valamiféle frizuráról van szó.

van szó, hogy megszüntesse a nők egyenjogú istentiszteleti helyzetét – ellenkezőleg, egyetért a korintusi közösséggel abban, hogy férfiak és nők is betölthetik ugyanazt a szerepet az istentiszteleten. Tiltakozásával csak azt akarja elérni, hogy fogadják el a társadalmi szokásokat, és így akarja megakadályozni a teremtés rendjének felbomlását.

3. 2. A nők helyzete a második nemzedékben

A második nemzedékből származó két levél, a Kolosszei és az Efezusi (kb. Kr. u. 70, ill. kb. 80-90 között) alig tartalmaz útmutatást a nők közösségi munkáját illetően. Mindazonáltal a Kol 4,15-ben még találkozunk egy Nimfa nevű nőnek, valamint a házában működő közösségnek szóló üdvözléssel. Ebből arra lehet következtetni, hogy Nimfa aktív szerepet játszott a közösségben.

Arra nézve, hogy milyen volt a nők helyzete a második nemzedék gyülekezeteiben, további utalásokat találunk az ún. „házirendekben” (Kol 3,18-4,1 és Ef 5,21-6,9). Ezek feltehetően azért születtek meg, mert a házaknak nagy jelentőségük volt az első keresztény közösségek léte és fejlődése szempontjából (vö. pl. Róm 16,3-5.23)³. Mivel a közeli világvégére irányuló várakozás, amely az első keresztényeket meghatározta, fokozatosan alábbhagyott, kézenfekvő volt, hogy a keresztény eszmerendszer alapján reflektáljanak a háztartások rendjére és vezetésére. A Kolosszei és az Efezusi levél „házirendjei” ennek érdekében a már a Kr. e. 4. században kialakult „ökonómia” („a ház rendje”) elképzeléséhez nyúlnak vissza, és azt módosítják a keresztény hitéleti és közösségi tapasztalatok alapján. Már nem egyedül a patriarcha, a háziúr a címzett, hanem felesége, gyerekei és rabszolgái is: valamennyien kötelező érvényű intésben részesülnek. A háziúr hagyományos szuverenitása is korlátozottabb lesz, mivel a háztartás minden tagját az jellemzi, hogy az Úr Jézus Krisztushoz kötődnek.

Mégis meg kell állapítanunk, hogy az első közösségek tapasztalata – vagyis a nők és a férfiak funkcionális egyenrangúsága – nem jutott teljesen érvényre a keresztény házak társadalmi rendjében; a Kolosszei és az Efezusi levél szerzője teljesen magától értetődően a ház urát szólítja meg a házi közös-

ség vezetőjeként. Ebből kiviláglik, hogy a keresztény közösségek alkalmazkodtak az osztársadalom patriarchális szerkezetéhez. Nimfa említése azt mutatja, hogy a mérsékelt patriarchális keresztény társadalmi rendről alkotott elképzelés még nem volt különösebben nagy hatással az egyházi gyakorlatra. Ez azonban legkésőbb a harmadik nemzedék életében megváltozott.

3. 3. A nők helyzete a harmadik nemzedékben

Az ún. pasztorális leveleknek (1-2 Timóteus, Titusz) kettős szándékuk van: „Befelé” védetté akarják tenni a keresztény közösségeket mindenféle tévtanítással szemben, „kifelé” pedig meg akarják erősíteni a pogány társadalom általi elfogadottságukat. E három levél olvasásakor határozottan érezhető az a fáradtság, hogy kimutassák: az osztársadalmi és a keresztény ethosz egybecseng. Ebből következményekkel terhes *váltóállítás* fakadt a nőknek a keresztény gyülekezeteken belüli helyzetét és szerepét illetően; a közösség struktúráját hozzáillesztették a keresztény ház struktúrájához.

Pál korában az volt a szokás, hogy férfiakból és nőkből álló karizmatikus vezetők irányították a közösségeket, ezt a harmadik nemzedékben a „hivatalos” gyülekezet-vezetés váltotta föl. A közösséget/egyházközösséget „Isten háztartásaként” fogták föl (vö. 1Tim 3,15), és azt kívánták, hogy egyetlen személy – mégpedig férfi – vezesse (1Tim 3,5). Ez az elképzelés mindenestül megfelel a pasztorális levelek fent említett szándékának. Másfelől azonban oda vezetett, hogy egyre inkább háttérbe szorították, ill. teljesen kiküszöbölték a nők befolyását az egyházi életre. A társadalmi normákhoz alkalmazkodva családon belüli szerepükre korlátozták a nőket (vö. 1Tim 2,9-15: ún. női lelkítükör; 1Tim 5,3-16: az özvegyek szabályzata). Így történhetett meg az is, hogy az első Timóteus-levél szerzője a 2,12-ben – azon az alapon, hogy a nő legitim módon alá van vetve a férfinak – megtiltja a nőknek, hogy tanítsanak a közösségben, ami *bennfoglaltan* világossá teszi, hogy a harmadik nemzedékben a nőknek még mindig voltak feladataik a közösség vezetésében. Ezt megerősíti a diakonátus ismérveinek leírása is (1Tim 3,8-13), amely nőket, azaz női diakónu-

sokat is megemlíti (noha a nők vezetői illetékességét nem követeli meg).

Ha szemügyre vesszük a keresztény közösségek további fejlődését, akkor azt látjuk, hogy a pasztorális levelek szándéka – „a közösségi struktúrát az ókori ház patriarchális struktúrájához igazítani” – széles körben megvalósult: E koncepció hierarchikus irányultsága – természet-szerűleg férfi közösségvezető álljon a gyülekezet élén mint családapa, ill. mint Istent képviselő házgondok (Tit 1,7) – végül azt eredményezte, hogy egyetemesen kiszorították a nőket a közösségek vezetéséből.

Nem hallgathatjuk el, hogy a pasztorális levelek itt vázolt koncepciójának felel meg az a problematikus tiltás is, amely az 1Kor 14,33b-36-ban, tehát egy valódi Pál-levélben található: „a nők hallgassanak a gyülekezetben”. Nagyon kézenfekvő a gyanú, hogy itt egy Pál utáni, a pasztorális levelek szellemének megfelelő betoldásról van szó.

4. Összegzés

A valódi páli levelek, tehát az első keresztény nemzedék tanúságai a nők és a férfiak egyenjogúságának képét mutatják, amikor a közösségi feladatok ellátásáról van szó. Szinte úgy tűnik, hogy az őskeresztény közösségeket nem is igen lehet elképzelni a nők sokféle tevékenysége nélkül, ahogyan azokat a Római levél utolsó fejezetének üdvözléslistája leírja. Ha összevetjük a nőknek a Pál apostol korabeli közösségekben elfoglalt helyzetét, illetve a későbbi nemzedékekben bekövetkezett változásokat, akkor azt látjuk, hogy a Pál leveleitől a pasztorális levelek megírásáig terjedő kb. 50 év során a *nők játéktere egyre kisebb lesz*.

Végezetül tehát meg kell állapítanunk: Pál apostol nem volt a nők ellensége! Az apostol korában a nők a férfakkal egyenrangúan és egyenjogúan tevékenykedtek a keresztény gyülekezetekben. Csak a keresztény közösségeknek a patriarchális szervezetségű ókori társadalomhoz való alkalmazkodása eredményezte először a nők vezetői és evangéliumhirdetői tevékenységének korlátozását a közösségekben, majd végül a nők teljes kizárását a közösségvezetésből és az evangélium hirdetéséből.

A szerző a Bécsi Egyetem Katolikus Teológiai Karán az Újszövetségi Bibliatudomány Intézetének munkatársa.

Forrás: www.wir-sind-kirche.at

³ Az ókori felfogás szerint a „ház” a szűkebb és tágabb értelemben vett családtagok (a háztulajdonos és felesége, gyerekeik, esetleg további rokonok, ill. a család rabszolgái) komplex élet- és munkaközössége.